

Aile İçi Şiddet ve Okul Zorbalığı*

Saadet Demirbağ Bolat¹, Rukiye Şahin², Mustafa Baloğlu³

Özet

Bu çalışmada çocukların aile içinde yaşadıkları şiddet ile okul ortamında yaşanan zorbalık olayları arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu çalışma literatür taramasına dayalı betimsel bir çalışmadır. Çalışmanın temel amacı, öğrenciler açısından okul ortamını olumsuz etkileyen bir problem olan okul zorbalığı ile aile içinde yaşanan şiddet arasındaki ilişkiyi, yapılan araştırmalar doğrultusunda ortaya koymaktır. Bu çerçevede, aile ve aile içi şiddet başlığı altında, ailenin ve aile içinde yaşanan şiddetin çocuk için anlamı; okul zorbalığı başlığı altında ise zorbalığın tanımı, türleri, boyutları, nedenleri, zorba ve kurbanların kişilik özellikleri ve zorbalığın sonuçları üzerinde durulmuştur, son olarak, aile içi şiddet ve zorbalık başlığı altında aile içi şiddet ile zorbalık arasındaki ilişkiyi ortaya koyan araştırma bulgularına yer verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Şiddet, Aile içi şiddet, Okul zorbalığı

Domestic Violence and Bullying at School

Abstract

The relationship between domestic violence and bullying at school was investigated in the present study. The main purpose of study is to present the relationship between domestic violence and bullying at school which has negative effects on the school atmosphere in the light of the related literature. For this purpose, the meaning of family and domestic violence, definition, types, dimensions, reasons, characteristics of bully and victims and results of bullying at school were presented. Finally under the title of domestic violence and bullying the research findings on the relationship between domestic violence and bullying at school was discussed.

Key words: Violence, Domestic violence, Bullying at school

* Bu çalışma birinci yazarın Yüksek Lisans tezine dayanmaktadır.

¹ Uzman Psikolojik Danışman, Antalya Serik Kız Teknik ve Meslek Lisesi
e-mail: sdbolat@hotmail.com

² Yrd.Doç.Dr. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü
e-mail: rukiyesahin@gop.edu.tr

³ Prof.Dr. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü
e-mail: baloglu@hotmail.com

GİRİŞ

İnsanın varoluşundan günümüze, insanın olduğu her alanda var olan, pek çok durumdan etkilen; sonuçları bakımından düşünüldüğünde ise tek bir bireyde yarattığı tahribattan tüm insanlığı tehdite kadar, geniş bir etkileme alanına sahip şiddet olgusu, dünyada olduğu gibi ülkemizde de çeşitli boyutları ile pek çok araştırmaya konu olmaktadır. Bireyin bedensel ve ruhsal açıdan zarar görmesine, yaralanmasına veya sakat kalmasına neden olan, bireysel ve toplu hareketlerin tamamı olarak ifade edilebilecek şiddet olgusu (Aktaş, 2006), Dünya Sağlık Örgütüncü (WHO) “fiziksel güç veya iktidarın kasıtlı bir tehdit veya gerçeklik biçiminde bir başkasına uygulanması sonucunda maruz kalan kişide yaralanma, ölüm ve psikolojik zarara yol açması ya da açma olasılığı bulunması” durumu olarak tanımlamaktadır (WHO, 2002).

Sonuçları açısından değerlendirildiğinde, farklı düzeylerde ya da biçimlerde yarattığı olumsuz etkilerin araştırma bulgularıyla desteklendiği şiddet, insan yaşamının üzerinde doğum öncesinden başlayarak, yaşamının sonuna kadar etkisini sürdüren bir kurum olarak kabul edilen aile ortamında (Yavuzer, 2001) yaşandığında ise, çocukta yaratacağı travmadan (Çelik, 2002), şiddetin yeni bir kuşağa aktarılmış (Vahip, 2002) olmasına kadar pek çok fiziksel, psikolojik ve sosyolojik problemin de kaynağı haline gelmektedir. Bu nedenle, aile içi şiddetin tanımlanmasından önce, bireyin, bakım, beslenme ve güven duygusu gibi temel ihtiyaçlarının karşılandığı, beden ve akıl sağlığını koruyan ve geliştiren bir birim (Aktaş, 2006) olarak ifade edilen aile kavramının ve aile içi ilişkilerin çocuk açısından öneminin ortaya konulması gereklidir. Bu çalışma ilgili alan yazında aile içi şiddet ve zorbalıkla ilgili çalışmaların taranması ve bu yolla ikisi arasındaki ilişkinin ilgili alan yazına dayalı olarak ortaya konması yoluyla alana ve araştırmacılara katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Aile ve Aile İçi Şiddet

Doğumdan önce başlayan ve ilk gelişim yıllarından yaşamın sonuna kadar etkisini sürdüren bir kurum olarak aile, fizyolojik, ekonomik ve toplumsal taraflarıyla da bireyin ruhsal gelişimini ve davranışlarını biçimlendirmekte ve yönlendirmekte, aile üyeleri ile olan ilişkileri, çocuğun diğer bireylere, nesnelere ve tüm yaşama olan tutumlarının temelini oluşturmaktadır (Yavuzer, 2001). Bireylerin olumlu davranış özelliklerini kazandığı ve geliştirdiği bir

ortam olarak değerlendirilen aile, zaman zaman da olumsuz yaşantıların ortaya çıktığı bir ortama dönüşebilmektedir (Özmen, 2004). Aile içi şiddet olarak değerlendirilebilecek, aşağılamak, cezalandırmak, zorlamak, güç göstermek (Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1998) gibi aile içi olumsuz iletişim biçimleri nedeniyle aile bazen gerilim ve çatışmanın, yoğun duygusal rahatsızlıkların kaynağı da olabilmektedir (Onur, 2000).

Bu nedenle, aile hayatındaki gergin ve sürtüşmeli ilişkiler, çocuklar için güvensiz ve tedirgin bir ortam yaratmaktadır (Yörükoğlu, 2000). Bunun yanında çocuklar aile ortamında problemlerin öfke ve saldırganlıkla çözümlendiğine şahit oluyorsa, saldırganlığı sorun çözücü bir davranış olarak öğrenmekte ve kendi yaşamlarında da uygulamaya koymaktadırlar (Kağıtçıbaşı, 1999). Yapılan araştırmalar, saldırganca davranışlar sergileyen ebeveynlerin saldırgan çocuklara sahip olduklarını ve ebeveynlerince cezalandırılan çocukların akran grupları içinde saldırgan davranışlar gösterdiklerini (Ersanlı, 2005, Ersanlı, 2007), aile içinde şiddet uygulayan tarafların, kendi ailelerinde de şiddet uygulanmış olduğunu (Çelik, 2002) ortaya koymaktadır. Buradan yola çıkarak, şiddetin öğrenilmiş bir davranış olduğunu ve şiddetin var olduğu aile ortamlarında büyüyen çocuklarda, şiddet davranışının ortaya çıkma eğiliminin diğerlerine göre daha fazla olduğunu söylemek mümkündür (Çelik, 2002). Dolayısıyla, şiddete maruz kalan çocuğun, ruh ve beden sağlığının bozulması, şiddeti öğrenmesi ve uygulaması nedeni ile, şiddetin yaşandığı bir aile ortamında yaşamaları çocukları kısır bir döngü içine sokmaktadır. Bu durumda kuşaktan kuşağa aktarılan her zaman basitçe şiddetin kendisi değil, bu durumu içine alan duygusal atmosferdir çünkü içselleştirilen öfke, korku ve çökkünlük duyguları, bireyin tutum ve davranışlarını yaşam boyu etkileyebilmekte, şiddetin bireyde yarattığı hasar çoğu kez yine çeşitli şekillerde şiddeti ortaya çıkaran bir saldırganlık kaynağı oluşturmaktadır (Vahip, 2002).

Aile içi şiddetin, öncelikle kadına ve çocuğa yönelik olarak görüldüğü (Güneri, 1996) düşünülecek olursa, çocukların evde yaşanan şiddetten paylarına düşeni ciddi boyutlarda yaşadıkları ortaya çıkmaktadır (Aktaş, 2006). Ailede çocuk için özdeşim modeli olan bir birey, örneğin baba, aile içinden bir başka bireye sürekli bir biçimde şiddet uyguluyorsa, buna tanık olan çocuğun babayla özdeşimi doğrudan şiddete maruz kalan çocuğun özdeşim kurmasından daha kolay olabilmektedir. Bu çocuklar doğrudan şiddete maruz kalmasalar da

doğrudan maruz kalan çocuklarla aynı tür davranış özelliklerini göstermektedirler (Özmen, 2004).

Kağıtçıbaşı'na (1999) göre, çocuklar aile ortamında sorunların öfke ve saldırganlık yoluyla çözümlendiğini görüyorlarsa, saldırganlığı sorun çözücü bir davranış olarak öğrenirler, saldırgan davranışların yaşamın bir parçası olduğunu düşünürler ve bunu kendi yaşamlarında da uygulamaya koyarlar. Bu açıklamalardan anlaşıldığı gibi, aile içindeki şiddetin kontrol altına alınamayışı gerek ebeveyn gerekse çocuk üzerinde çoğu zaman onarılması güç yıkımlara yol açmaktadır.

Eğitim sürecinde çocuklar kendi aile ortamlarında kazandıkları çeşitli tutum ve davranış biçimlerini okul ortamında da sürdürmektedirler. Son yıllarda ülkemizde okul ortamında yaşanan şiddet olayları düşünüldüğünde, sözleriyle ya da davranışlarıyla diğer öğrencileri sürekli rahatsız eden öğrencilerin, içinde yaşadıkları aile ortamının incelenmesi, çocukların ailede edindikleri tutum ve davranışları okul ortamına taşımaları bakımından son derece önemlidir (Sarıtaş, 2006). Çocukların yaşama dair ilk öğrenmelerinin kaynağı olan aile ortamındaki anne-baba davranışlarının ve aile yaşantısının, çocukların zorbalık davranışı üzerinde de etkili olabileceği söylenebilir.

Okul Zorbalığı

Zorbalıkla ilgili ilk sistematik araştırmaları yürüten Olweus'a (1993) göre zorbalık, bir ya da daha fazla öğrencinin, kendilerinden daha zayıf durumda olan başka bir öğrenciye zarar vermek, rahatsız etmek ya da küçük düşürmek için düzenli olarak eziyet etmesi ya da eziyet etme çabasıdır. Bir öğrenci, başka bir ya da birden fazla öğrenci tarafından sürekli olarak olumsuz eylemlere maruz kalıyorsa kurban ya da zorbalığa maruz kalmış demektir. Pişkin'e (2002) göre ise okul zorbalığı,

“bir ya da birden çok öğrencinin kendilerinden daha güçsüz öğrencileri kasıtlı ve sürekli olarak rahatsız etmesiyle sonuçlanan ve kurbanın kendisini koruyamayacak durumda olduğu bir saldırganlık kültürüdür. Okul zorbalığı, tekme atma, tokat vurma, itme, çekme gibi fiziksel; sataşma, alay etme, dalga geçme, kızdırma, hoş gitmeyen isim takma, küçük düşürücü sözler söyleme gibi sözel; dedikodu ve söylenti çıkarıp yayma, arkadaş gurubundan dışlayarak yalnızlığa terk etme gibi dolaylı ya da para veya diğer

eşyalarını zorla alma, almakla tehdit etme, eşyalarına zarar verme gibi davranışlar olarak ortaya çıkabilir” (s.5).

Zorbalık, isim takmak, sosyal dışlamak, kurbanın parasını almak ya da sahip olduğu şeylere zarar vermenin yanı sıra; itmek, vurmak gibi daha açık biçimde görülen acı verici eylemleri de içerir. Bu davranışlar doğrudan ve dolaylı zorbalık olarak sınıflandırılabilir. Doğrudan zorbalık kurbanı karşı açık saldırıları (dövmek, tekme ya da tokat atmak, itmek, çekmek, dürtmek, korkutmak, ad takmak, alay etmek, kızdırmak, hakaret etmek, küçük düşürmek, korkutarak parasını ya da eşyası almak), dolaylı zorbalıkta gruptan dışlama ya da aktivitelere seçmemek gibi kurbanın sosyal olarak yalnız bırakılması, kurban hakkında söylentiler yaymak biçiminde olabilir (Olweus, 1991; Pişkin, 2002).

Zorba, Kurban ve Zorba/Kurbanların Kişilik Özellikleri

İlgili alan yazını incelendiğinde, zorbalık olaylarına karışan öğrencilerin genellikle *zorba, kurban ve zorba/kurban* olmak üzere üç ayrı gruba ayrıldığı görülmektedir. Konuyla ilgili yapılan araştırmalar, zorbaların genel olarak; fiziksel olarak güçlü (Atlas & Pepler, 1998), yüksek enerjiye sahip ve öz güven düzeylerinin yüksek olduğunu göstermektedir (Seals, 2003). Ülkemizde, Pişkin ve Ayas (2005b, akt., Ayas, 2008) tarafından yapılan araştırma da benzer şekilde zorbaların kurbanlara göre özsaygı düzeylerinin yüksek ve daha dışa dönük çocuklar olduklarını, utangaçlık düzeylerinin ise daha düşük olduğunu ortaya koymaktadır. Sürekli olarak zorba davranışlarda bulunan erkek öğrenciler saldırgan, kendinden emin, başkalarının duygularını anlamayan, diğer öğrencilere göre daha fazla sigara ve alkol kullanan ve akademik açıdan diğer öğrencilerden daha düşük başarı gösteren öğrencilerdir (Atlas & Pepler, 1998; Peren & Aloskar, 2006; akt., Ayas, 2008).

Başka bir ya da birden fazla kişi tarafından sürekli olarak olumsuz eylemlere maruz kalan ve kendini savunmakta zorlanan kişi (Olweus, 2003) olarak tanımlanan tipik kurbanlar ise: diğer öğrencilere göre daha endişeli ve güvensiz, daha hassas, dikkatli ve sakindirler (Banks, 1997). Kurbanların okulda iyi bir arkadaşları yoktur ve okulda genellikle yalnızdırlar. Saldırgan değildir ve başkalarına sataşmazlar, şiddete ve şiddet araçlarının kullanımına karşı olumsuz tutuma sahiptirler. (Olweus, 1999). Nansel ve arkadaşlarına (2001) göre, kurbanlar sosyal ve duygusal uyum açısından diğerlerine göre daha zayıf ve yaşlılarıyla ilişkileri de oldukça sınırlı olduğu için daha büyük yalnızlık

yaşamaktadırlar. Bu özellikler çoğunlukla onların kurban olarak seçilmesine büyük katkı sağlamaktadır. Aynı zamanda kendilerine ilişkin algılarının olumsuz olması ve kendilerine olan güvensizlik nedeniyle tekrar tekrar tacize uğramaları olasıdır (Atlas & Pepler, 1998). Banks'a (1997) göre tek bir fiziksel farklılık hatta okuldaki başarı kurban olmak için neden olabilir.

Yapılan araştırmalar, kurbanların akranlarına göre daha zayıf fiziksel özelliklere, daha düşük öz saygıya, daha zayıf sosyal ilişkilere ve daha az popüleriteye sahip olduklarını, bu özellikler nedeniyle de fazla arkadaş edinemediklerini ve zorbalık olaylarında yalnız kaldıklarını göstermektedir (Olweus, 1995). Olweus'un (1995), "tepkisel zorbalık" ya da "kışkırtıcı kurbanlar" olarak adlandırdığı zorba-kurbanlar, hem diğer çocuklara zorbalık yapmakta hem de kendileri zorbalığa maruz kalmaktadırlar.

Olweus'a (2001) göre zorba-kurbanlar, endişeli ve saldırgan tepki biçimlerini bir arada gösterir. Bu öğrenciler çoğunlukla yoğun şekilde okuma ve yazma problemleri ile de mücadele ederler, genellikle çevrelerinde gerginliğe neden olacak şekilde davranırlar, bazıları hiperaktif özellikte olabilir. Bu davranışların sınıftaki birçok öğrenci tarafından provake edilmesi olasıdır, dolayısıyla negatif tepkilerin büyük bir bölümü hatta tümü sınıf kaynaklıdır. Ayrıca bir kez kurban olan öğrenci, diğer akranlarının baskı ve kontrollerine boyun eğebilecek kolay bir hedef haline gelmektedir (Atlas & Pepler, 1998).

Zorbalığın Nedenleri

Zorbalık davranışının altında yatan nedenlerle ilgili deneysel bulgulara göre zorbalık sahibi oldukları yoğun güç ve egemenlik ihtiyaçları nedeniyle diğerlerini baskı altına almaktan ve kontrol etmekten keyif almaktadırlar (Olweus, 1993). Çoğu zorba davranışların altında yatan neden zorbalık yapanların yetiştikleri aile koşullarıdır ve doğal olarak çevreye karşı belirli düzeyde kin ve düşmanlık duyguları geliştirdikleri varsayılabilir, bu duygu ve dürtü, diğer bireyleri rahatsız ederek ve onlara acı vererek doyum sağlamaya neden olur (Olweus, 1993). Ayrıca onların bu saldırgan davranışları, birçok durumda prestij olarak ödüllendirilmektedir (Olweus, 1993). Çocukla ailesi arasındaki zayıf ilişki ya da reddedici bir aile ortamı, çocuğun başkalarına karşı olumsuz tutum ve davranış geliştirmesine neden olmaktadır (Olweus, 1999).

Banks (1997), zorba öğrencilere daha çok fiziksel cezanın verildiğini, sorunların üstesinden gelmek için fizik gücün öneminin vurgulandığını, bu gücü

kullanmanın öğretildiğini, buna karşın aile desteğinin ve sıcaklığının yeterli olmadığı ailelerden geldiklerini ifade etmiştir. Fitzgerald (1999; akt., Ayas, 2008), çocukla ailesi arasındaki zayıf ilişki ya da reddedici bir aile ortamının, çocuğun başkalarına karşı olumsuz tutum ve davranış geliştirmesine neden olacağını ortaya koymuştur.

Çocuğun aile içinde maruz kaldığı şiddetin zorbalıkla ilişkisini saptamayı amaçladığı çalışmada, Arslan (2008), anne-babası ayrı olan, aile bireyleri arasında şiddete tanıklık eden ve aile üyeleri tarafından kendisine şiddet uygulanan öğrencilerde zorbalığa karışma oranının diğerlerinden önemli ölçüde daha fazla olduğunu; zorbalığa karışmayan öğrencilerin ise bu tarz problemler yaşamayan sağlıklı ailelere sahip oldukları ve öz kavram düzeylerinin yüksek olduğunu bulmuştur. Benzer şekilde Fitzgerald'a (1999; akt., Ayas, 2008) göre, çocuklar aile ortamında şiddete maruz kalarak ya da şiddete tanık olarak şiddet davranışlarını model alarak öğrenir ve daha sonra ilişki kurduğu çocuklarla da bu şekilde temas kurar.

Bektaş'ın (2007) araştırması ise, ebeveynin çocuğun bakımı konusunda tutarsız ve uyumsuz davranışlar sergilediği ve bunun sonucunda ebeveyn-çocuk arasında oluşan "kaygılı bağlanma" biçimine sahip olan çocukların hem zorba hem de kurban olma düzeylerinin yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca kaygılı bağlanmanın akranlar arasındaki şiddetin ve çatışmanın çözümünde yaşanan güçlüklerin artmasının önemli bir yordayıcısı olduğunu bulmuştur (Bektaş, 2007). Görüldüğü gibi içinde bulunulan aile ortamı ve ebeveynlerin çocuk yetiştirme tarzları, şiddetin tanığı olma ve şiddete maruz kalma, zorbalık davranışlarını açıklamada önemli bir değişkendir.

Zorbalığın Yaygınlığı

Okul zorbalığı konusunda yapılan pek çok çalışmada, okul zorbalığının yaygınlığını ortaya koymak ve zorba ve kurban öğrencilerin oranlarını saptamanın amaçlandığı görülmektedir. Ağırlıklı olarak ilkökul öğrencileri üzerinde yapılmakla birlikte, ortaokul ve lise düzeyinde de yürütülen çalışmalar, okullarda zorbalığa uğrayan öğrencilerin oranının %4 ile %50 arasında değiştiğini göstermektedir (Pişkin, 2002).

Avusturalya'da okul çocuklarının altıda biri, en az haftada bir kez diğer çocuklar ya da öğrenci grupları tarafından zorbalığa maruz kalmakta ve okul çocuklarının en az % 50'sinin okuldaki zorbalığı tecrübe ettikleri görülmektedir

(Rigby, 1999). Norveç'te ilk ve orta dereceli okul öğrencilerinin yaklaşık % 15'inin zorba-kurban problemleri içinde yer aldığı ve bu öğrencilerin yaklaşık % 9'unun kurban ve % 6-7'sinin de sürekli olarak diğer öğrenciler tarafından zorbalığa maruz kaldıkları, öğrencilerin % 1.5'inin ise hem zorba ve hem de kurban durumunda oldukları görülmektedir (Olweus, 1993).

Seals'ın (2003) çalışmasına göre, öğrencilerin %45'i sık sık zorbalık yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Dulmus ve arkadaşları (2004) tarafından kırsal bölge okullarında yapılan araştırma, kırsal kesimde yaşayan öğrencilerin %82'sinin zorbalığı çeşitli biçimlerde tecrübe ettiklerini göstermektedir. Haynie ve arkadaşlarının (2001) çalışmasına göre öğrencilerin %24'ü yıl boyunca en az bir kez zorbalıkta bulduklarını, %44'ü ise zorbalığa maruz kaldığını bildirmiştir. Bosworth ve Espelage'in (1999), ortaokul öğrencilerinin zorbalık davranışı ile ilişkili faktörleri belirleyebilmek amacıyla yapmış oldukları çalışma, öğrencilerin % 81'inin en az bir kez ve %7'sinin de sık sık bu tür olaylarla karşılaştıklarını göstermektedir. Arslan'ın (2008) ülkemizde yaptığı araştırma sonucuna göre öğrencilerin %5.3'ü zorba, %5.9'u kurban ve %5.8'i zorba-kurban olmak üzere toplam %17'si zorbalık döngüsü içinde yer almaktadır.

Zorbalığın yaygınlığı kadar zorbalıkla ilgili çalışmaların bir kısmında çocukların maruz kaldığı zorbalığın türleri ve cinsiyet de araştırılmıştır. Arslan'ın (2008) çalışmasına göre, öğrencilerin cinsiyetlerine göre zorbalık döngüsündeki rolleri incelendiğinde; çalışmaya katılan kızların, %7.4'ü kurban, %4'ü zorba, %4.3'ü hem kurban hem zorba grubunda, erkeklerin %5'i kurban, % 6.2'si zorba ve % 6.8'i hem kurban hem zorba grubunda yer almaktadırlar. Uluslararası alan yazında da benzer bulgular ortaya çıkmıştır. Erkek öğrenciler kız öğrencilere göre daha çok zorbalık yapmakta ve zorbalığa maruz kalmaktadır (Haynie ve ark. 2001; Woods & Wolke, 2003; Ando & Asakura, 2005).

Fiziksel zorbalık genellikle erkekler arasında yaygın olarak kullanılmaktadır. Kızlar ise dedikodu yaymak, arkadaş ilişkilerini yönlendirmek gibi daha gizli, ince ve dolaylı yolları tercih etmektedirler. Bununla birlikte kızlar ve erkekler arasında zorbalığın en yaygın kullanılan biçimi sözel zorbalıktır. Kızlara karşı zorbalığın büyük bir bölümü de erkek öğrenciler tarafından gerçekleştirilmektedir. Zorbalığa maruz kalan kızların %50'den

fazlası erkekler tarafından zorbalığa uğradıklarını rapor etmişlerdir (Olweus, 2003).

Pateraki ve Houndoumadi'nin (2001) yürüttüğü çalışmanın sonuçlarına göre kız öğrenciler daha çok dolaylı zorbalığa maruz kalırken, erkekler çoğunlukla doğrudan fiziksel zorbalıkta bulunmaktadır. Erkek öğrenciler, vurmak, tekme atmak, itmek gibi doğrudan yollara kızlardan daha çok maruz kalmaktadır. Kız öğrenciler ise isim takmak, alay etmek gibi doğrudan sözel zorbalığa ve yalan haber, dedikodu yaymak gibi dolaylı zorbalığa erkeklerden daha çok maruz kalmaktadırlar (Pateraki & Houndoumadi, 2001).

Zorbalığın Kurbanlar Açısından Sonuçları

Okul çocuklarının sağlıklarını etkileyen önemli bir risk faktörü olan okul zorbalığı ile ilgili araştırmalar, zorbalığın her yaştaki öğrenciyi olumsuz biçimde etkilediğini göstermektedir (Rigby, 2003). Araştırma bulguları zorbalığın başlıca etkilerinin özgüven kaybı, okulu asma, düşük düzeyde akademik başarı, anksiyete belirtileri, intihar düşüncesi ve girişimi olduğunu ortaya koymaktadır (Banks, 1997; Olweus, 1993; Rigby, 2003). Bazı çalışmalar çocukluk döneminde görülen bu negatif etkilerin erişkinlik döneminde de depresyona, düşük özsaygıya ve içe kapanmaya neden olduğunu göstermektedir (Olweus, 1991).

Olweus'un (1993), okulda akranları tarafından zorbalığa uğrayan ve uğramayan iki grup genç yetişkinle ilgili yaptığı çalışma, eskiden kurban olanların, yetişkin olduklarında bir çok açıdan normal olduklarını göstermiştir. Ancak, önceden zorbalığa maruz kalanların, diğerlerine göre, depresyon düzeyi ve öz-saygı düşüklüğünün daha fazla olduğu tespit edilmiş ve katılımcılar zorbalığa maruz kalmanın, kendilerinde kalıcı ruhsal izler bıraktığını ifade etmişlerdir (Olweus, 1993). Seals (2003) hem zorba hem de kurban olan öğrencilerin öz-saygı düzeylerinin diğer öğrencilere göre önemli ölçüde düşük olduğunu, depresyon düzeylerininse diğerlerinden daha yüksek olduğunu bulmuştur.

Zorbalığa maruz kalan öğrenciler, sonrasında hissettiklerine ilişkin olarak; iyi hissetmeme, bir şey yapmaya ya da yemek yemeye karşı isteksizlik; yapabildikleri konusunda önceden olduğundan daha kötü durumda hissetmek; sinirlilik, endişelenmek, uyku kaybı, hastalık ve korku hissi; bitkin düşmek ya da baş dönmesi; depresyon, intihara girişiminde bulunma; okulu ve orada başına

gelenleri düşündükçe kendini kötü hissetme ve kusma; baş ağrısı; yorgunluk ve uykusuzluk; sabahları karın ağrıları ve okula gitmeden önce hastalık hissi; yalnızlık ve çökkünlük hissettiklerini ifade etmişlerdir (Rigby, 1999).

Haynie ve arkadaşlarının (2001) yaptıkları çalışma zorbaca davranan ya da zorbalığa maruz kalan kişilerin psikososyal semptomlara ve problem davranışlara sahip olduklarını, ayrıca hem zorba hem de kurban olma deneyiminin her ikisini de birlikte yaşayan kişilerin diğerlerine göre daha fazla sosyal, duygusal semptomlara ve problem davranışlara sahip olduklarını göstermektedir.

Okulda sürekli zorbalığa maruz kalan çocuklar okul ortamından hoşlanmamakta ve okula karşı isteksiz hale gelmektedirler (Rigby, 2003). Zorbalığa maruz kalan öğrencilerin genellikle grup dışına itildikleri ve yalnız kaldıkları bilinmektedir. Diğer öğrencilerin zorbalığa maruz kalan öğrencilerle arkadaşlık kurmayarak onları dışlamalarının sebepleri arasında, diğer öğrencilerin güçsüz olan bu öğrencilerle ilişkilendirilip, dolayısıyla statü kaybetmelerini engellemek ya da kendilerinin de zorbalığa maruz kalma risklerini azaltmak gibi gerekçeler sayılabilir (Pişkin, 2002). Ayrıca zorbalığa maruz kalan öğrencilerin yetişkinliklerinde de diğerlerinden önemli ölçüde daha yalnız olduklarıyla ilgili araştırma bulguları mevcuttur (Duncan, 1997).

Rigby (1993) okulda kurban durumunda olan öğrencilerin diğer öğrencilere göre daha mutsuz olduklarını, bedensel şikayet, sosyal bozukluk, kaygı, depresyon gibi ruhsal sağlıkla ilgili rahatsızlık belirtilerinin diğerlerinden daha yüksek düzeyde olduğunu belirtmektedir. Zorbalığa maruz kalan kurbanların negatif duyguları zorbalardan ve diğer öğrencilerden daha yüksek düzeydedir (Karatzias, Power & Swanson, 2002). Bunun yanı sıra zorbalığa maruz kalan öğrencilerin okula karşı tutumları diğer öğrencilere göre önemli farklılık göstermektedir. Zorbalığa maruz kalmayan öğrencilerde okula karşı nötr ya da olumsuz tutum oranı %8.8 iken zorbalığa maruz kalan öğrencilerde ise bu oran %32'dir (Dulmus ve ark., 2004).

Aile içi şiddet ve zorbalık ilişkisi

Aile içi şiddet ve zorbalıkla ilgili yapılan araştırmalar, çocukluk ve ergenlik döneminde aile içinde babanın anneye yönelik şiddetine tanık olma ve ebeveyn şiddetine maruz kalmanın bireyin bilişsel, davranışsal, biyolojik, psikolojik ve sosyal gelişiminde ciddi sorunlara yol açabildiğini açıkça ortaya

koymaktadır (Baykal, 2008; Vahip, 2002; WHO, 2002). Araştırma bulguları, aile içinde yaşanan şiddetin öğrencilerin zorba davranışlar göstermesinde etkili olduğunu (Genç, 2007), aile bireyleri arasında şiddete tanık olmanın ya da maruz kalmanın zorbalık olaylarına karışmada etkili olduğunu (Arslan, 2008), buna karşın çocuk ve anne-baba arasındaki olumlu ilişkiler arttıkça çocukların zorba ve zorba/kurban olma durumlarının azaldığını (Totan, 2008) göstermektedir. Ayrıca, çocukları suça iten faktörler arasında arkadaş çevresi ve aile ortamının ilk sıralarda yer aldığı (Işık, 2006), şiddet davranışı gösteren çocukların, şiddet davranışı göstermeyenlere göre genel aile işlevleri açısından yetersizlik yaşadıkları (Avcı, 2006) ve çocukların suça yönelmesinde aile içinde şiddetin mağduru ya da tanığı olmalarının etkili olduğu (Ovacık, 2008) tespit edilmiştir. Maxwell ve Maxwell'in (2003, akt., Baykal, 2008) araştırmasına göre, ebeveynler arası şiddete tanık olmanın saldırganlık üzerindeki etkisinin, tüm diğer değişkenlerden daha yüksek olduğu saptanmıştır. Saldırganlık davranışlarını öngörmeye, ebeveynler arası şiddete tanık olmanın, ebeveynlerin şiddetine maruz kalmaya göre üç kat daha güçlü bir yordayıcı olduğu belirlenmiştir. Sarıbeyoğlu (2007) da araştırmasında ailenin uygun olmayan cezalandırma biçiminin zorba kişilik oluşumunda etkisi olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca, aile içi çocuk istismarının (suça yöneltme ve uygun olmayan cezalandırma, fiziksel ve çok yönlü istismar) zorbalık davranışını en yüksek yordama düzeyine sahip olduğunu tespit etmiştir. Aile içi şiddet ile zorbalık arasındaki bu ilişki, zorbaların aile içinde saldırgan modellere (ebeveynlerine ait) maruz kalmaları (Olweus, 1993), çocuğun saldırgan davranışlarına karşı ailenin kabul edici ve serbest bırakan bir tutum sergilemesi (Olweus, 1993), yine anne babanın fiziksel ceza gibi güç temelli çocuk yetiştirme yöntemlerini kullanması, (Olweus, 1993), sorunların üstesinden gelmek için fizik gücün öneminin vurgulanması, bu gücü kullanmanın öğretilmesi buna karşın aile desteğinin ve sıcaklığının yeterli düzeyde olmaması (Banks, 1997) gibi durumlarla açıklanabilir. Ayrıca ebeveynin çocuğun bakımı konusunda tutarsız ve uyumsuz davranışlar sergilediği, bunun sonucunda ebeveyn-çocuk arasında oluşan "kaygılı bağlanma" biçimine sahip olan çocukların hem zorba hem de kurban olma düzeylerinin yüksek olduğu tespit edilmiştir (Bektaş, 2007). Dake, Price ve Telljohan (2003) kurbanların genel özelliklerini ortaya koymak amacıyla pek çok çalışmadan yola çıkarak oluşturdukları araştırmalarına göre kurbanların, sosyal durumları kontrol etme fırsatı sunmayan, müdahaleci, daha

az duyarlı ve daha az destekleyici ebeveynlere sahip olduklarını, çocukla ebeveyn arasındaki ilişkinin aşırı yoğun olabildiğini, sert ve acımasız ev ortamlarında bulduklarını, çocuklukta istismar yaşama durumunun bulunduğunu tespit etmişlerdir.

Olweus'un (1980, akt., Koç, 2006), İskandinavya gençliği üzerinde yaptığı araştırma, anne-baba tutumunun zorbalık davranışının gelişiminde önemli bir etkisinin olduğunu göstermektedir. Zorbalık yapan erkek çocukların ailelerinin genellikle aile içi ilişkilerde yetersiz, aile içinde fiziksel şiddeti kullanan ve okul dışında da çocuklarının kendilerini ifade etmelerine fırsat tanımayan ve gösterdikleri etkinliklerde çocuklarını hatalı olarak tanımlayan ve eleştiren ebeveynler oldukları anlaşılmaktadır. İlk ergenlikteki zorbalık davranışı ile anne-babanın fiziksel disiplini, yetişkin gözetimi olmaksızın harcanan zaman ve olumsuz akran etkileri ile zorbalık davranışı arasında da anlamlı düzeyde ve pozitif yönde bir ilişki bulunurken; buna karşın pozitif yetişkin rolü modelleri ile zorbalık davranışı arasında ise negatif yönde bir ilişki vardır.

SONUÇ

Okullarda ciddi bir sorun olan okul zorbalığının aile içi şiddetle ilişkisini ortaya koyan çalışmalar, (Genç, 2007; Ovacık, 2008; Maxwell & Maxwell, 2003, akt., Baykal, 2008; Olweus, 1993) zorbalığı önlemede etkili olabilecek yöntemlere işaret etmesi açısından da önemlidir. Zorbalığın önlenmesinin, zorba ve kurbanlarla yürütülecek müdahalelerin dışında daha ekolojik bir modele dönüşmesi gerektiği düşünülebilir. Aile içi şiddetin önlenmesi model yoluyla öğrenme de dahil olmak üzere zorbalığın öğrenilmesinin önüne geçilmesini sağlayabilir. Bu gerekçelerle okul zorbalığını önlemeyi amaçlayan profesyoneller, zorba/kurban olan çocuklarla çalışmanın yanı sıra, aile içi şiddetin varlığı konusundaki şüphelerini test etmeli ve ebeveynleri de okul zorbalığını önleme programlarının bir parçası haline dönüştürmeye çabalamalıdır.

KAYNAKLAR

Aktaş, A.M. (2006). Aile içi şiddet. (1. Basım). İstanbul, Türkiye: Elma yayınevi.

- Ando, M., Asakura, T. & Morton, B. S. (2005). Psychosocial influences on physical, verbal, and indirect bullying among Japanese early adolescents. *The Journal of Early Adolescence*, 25, 268.
- Arslan, S. Ö. (2008). Lise öğrencilerinde öz-kavram ve aile ilişkisinin akran zorbalığına etkisi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Atlas, R. S. & Pepler, D. J. (1998). Observation of bullying of classroom. *The Journal of Education Research*. 92 (2), 86-99.
- Avcı, R (2006). Şiddet davranışı gösteren ve göstermeyen ergenlerin ailelerinin aile işlevleri, öfke ve öfke ifade tarzları açısından incelenmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Ayan, S. (2007). Aile içinde şiddete uğrayan çocukların saldırganlık eğilimleri. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 8, 206-214.
- Ayas, T. (2008). Zorbalığı önlemede tüm okul yaklaşımına dayalı bir programın etkiliği. Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Aydın, B. (2005). Çocuk ve ergen psikolojisi. (2. Baskı). İstanbul, Türkiye: Atlas yayın dağıtım.
- Banks, R. (1997). Bullying in schools. ERIC Digest.
Available: <http://npin.org/library/pre1998/n00416/n00416.html>.
- Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, (1998). Aile içinde ve toplumsal alanda şiddet. Ankara, Türkiye: Başbakanlık aile araştırma kurumu yayımları, Yayın No: 113.
- Baykal, T. (2008). Ailede kadına yönelik fiziksel şiddet, bu şiddete ilişkin tutumlar ve kişinin şiddet yaşantısı. Yayınlanmamış doktora tezi. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Bektaş, M. (2007). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinde okul zorbalığının yordanması. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Bosworth, K. & Espelage, D. L. (1999). Factors associated with bullying behavior in middle school student. *Journal of Early Adolescence*, 19 (3), 341-362.
- Çelik, D. Ş. (2002). Çocuk suçluluğunda ailenin rolü. Erişim tarihi: 8 Mart, 2002.

http://www.egm.gov.tr/egitim/dergi/eskisayi/34/yeni/web/Yrd_Doc_Dr_Dolunay_S_CELIK.htm

- Dake, J. A., Price, J. H. & Telljohann, S. K. (2003). The nature and extent of bullying at school, *Journal of School Health*, 73, 5, 173-180.
- Dulmus, C. N., Theriot, M. T., Sowers, K. M. & Blackburn, J., A. (2004). Student reports of peer bullying victimization in a rural school. *Stress, Trauma, and Crisis*, 7, 1-16.
- Duncan R.D. (1999). Maltreatment by parents and peers: the relationship between child abuse, bully victimization and psychological distress. *Child Maltreat*, 4, 45-55.
- Ersanlı, K. (2005). Davranışlarımız gelişim ve öğrenme. Samsun, Türkiye: Eser matbaacılık.
- Ersanlı, E. (2007). Çocuğun davranışlarının biçimlenmesinde rol model davranışlarının etkisi, okullarda şiddet ve çocuk suçluluğu. Ankara, Türkiye: Hegem yayınları.
- Genç, G. (2007). Genel liselerde akran zorbalığı ve yönetimi. Yayınlanmamış doktora tezi. İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Gökler, R. (2007). İlköğretim Öğrencilerinde Akran Zorbalığının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Haynie, D. L., Nansel, T., Eitel, P., Crump, A. D., Saylor, K., Yu, K. & Simons, B. (2001). Bullies, victims, and bully/victims: distinct groups of at-risk youth. *The Journal of Early Adolescence*, 21- 29.
- Işık, H. (2006). Çocuk suçluluğu ve okullar ile ilişkisi. Ahi Evran Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi, 7, 2, 287-299.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1999). Yeni insan ve insanlar. İstanbul, Türkiye: Evrim yayınları.
- Karatzias, A., Power, K.G. & Swanson, V. (2002). bullying and victimisation in scottish secondary schools: same or separate entities. *Aggressive Behavior*, 28, 45-61.
- Koç, Z. (2006). Lise öğrencilerinin zorbalık düzeylerinin yordanması. Yayınlanmamış doktora tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Maxwell, C.D. & Maxwell, S.R. (2003). Experiencing and witnessing familial aggression and their relationship to physically aggressive behaviors

- among filipino adolescents. *Journal of Interpersonal Violence*, 18, 12, 1432 – 1451. Erişim tarihi: 17 Mart, 2010.
<http://jiv.sagepub.com/cgi/content/abstract/18/12/1432>.
- Nansel, T. R., Overpeck, M., Pilla, R. S., Ruan, W. J., Simons-Morton, B. & Scheidt, P. (2001). Bullying behaviors among US youth—prevalence and association with psychosocial adjustment. *Journal of the American Medical Association*, 285 (16), 2094–2100.
- Olweus, D. (1991). Bully / victim problems among school children: basic facts and effects of a school based intervention program. *The Development And Treatment Of Childhood Aggression*, 411-448.
- Olweus, D. (1993). *Bullying at school: what we know and what we can do*. Cambridge, MA: Blackwell. ED 384-437.
- Olweus, D. (1995). *Bullying or peer abuse at school: facts and intervention*. American Psychological Society. Cambridge: Cambridge University Press.
- Olweus, D. (1999). 'Sweden' in P. K. Smith, Y. Morita, J. Junger-Tas, D. Olweus, R. Catalano And P. Slee (eds) *The nature of school bullying: a cross-national perspective*. London, Routledge.
- Olweus, D. (2003). *Bullying in school: facts and intervention*. Research Centre for Health Promotion, University of Bergen, Norway. Erişim tarihi: 03 Temmuz, 2009.
<http://www.nigz.nl/uploadpresentatieolweus.pdf>.
- Olweus, D. (2003). A profile of bullying at school. *Educational Leadership*, 60 (6),12-17.
- Onur, B. (2000). *Gelişim psikolojisi: yetişkinlik, yaşlılık, ölüm*. Ankara, Türkiye: İmge yayıncılık.
- Ovacık, A. C. (2008). *Aile içi şiddetin erkek çocuğunun şiddet içeren suç işleme davranışına etkileri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul Üniversitesi, Adli Tıp Enstitüsü, İstanbul.
- Özmen, S.K. (2004) *Aile içinde öfke ve saldırganlığın yansımaları*. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 37, 2, 27-39.
- Pateraki, L., Houndoumadi, A. (2001). Bullying Among primary school children in Athens, Greece. *Educational Psychology*, 21, 167–175.

- Pişkin, M. (2002). Okul zorbalığı: tanımı, türleri, ilişkili olduğu faktörler ve alınabilecek önlemler. Kuramda ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi, 2, 532-562.
- Rigby, K. (1999, June). What harm does bullying do ? Paper presented at the children and crime: victims and offenders conference convened by the Australian Institute of Criminology and held in Brisbane.
- Rigby, K. (2003). Consequences of bullying in schools. Can J Psychiatry, 48, 583-590.
- Sarıbeyoğlu, N. S. (2007). Lise öğrencilerinde aile içi çocuk istismarı ile zorbalık arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sarıtaş, M. (2006). İlköğretim 7 ve 8. sınıf öğrencilerinde gözlenen zorba davranışların aile sorunlarına göre incelenmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Seals, D. & Young, J. (2003). Bullying and victimization: prevalence and relationship to gender, grade level, ethnicity, self-esteem, and depression. Adolescence, 38, 735-747.
- Totan, T. (2008). Ergenlerde zorbalığın anne, baba ve akran ilişkileri açısından incelenmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Vahip, I. (2002). Evdeki şiddet ve gelişimsel boyutu: farklı bir açıdan bakış. Türk Psikiyatri Dergisi, 13 (4), 312-319.
- Woods, S., Wolke, D. (2003). Does the content of anti-bullying policies inform us about the prevalence of direct and relational bullying behaviour in primary schools?. Educational Psychology, 23, 4.
- World Health Organization, (2002). World Report on Violence and Health. Abuse of the Elderly. Chapter 5, Geneva.
- Yavuzer, H. (2001). Çocuk psikolojisi. (21. Basım). İstanbul, Türkiye: Remzi kitabevi.
- Yıldırım, A. (1998). Sıradan şiddet, kadına ve çocuğa yönelik şiddetin toplumsal kaynakları. İstanbul, Türkiye: Boyut kitapları yayıncılık.
- Yörükoğlu, A. (2000). Çocuk ruh sağlığı. İstanbul, Türkiye: Özgür yayıncılık.